

(Doktora Tez Özeti)

İBN HALDUN'UN METODU VE SİYASET TEORİSİ

Dr. Ümit Hassan

Çalışmamızın birinci bölümünde, İbn Haldun'un sosyal - siyasal düşüncesi konusunda şimdiye kadar çok değişik yorumlar içeren sonuçlara varılmış olduğu ortaya konulmaktadır. Önyargılı bazı yaklaşımlar bir yana bırakılırsa, değerlendirmelerdeki çeşitlilik ve bunların temelinde yatan hatâli yargılar, ortak yanılgılardan kaynaklanmaktadır. Hacimli bir eser olan *Mukaddime*'nin belirli yönlerinin vurgulanması ve eserin bütünlüğünü oluşturan bölümlerinin iç - ilişkilerinin ihnâl edilmesi, başlıca eksiklik olarak gözükmektedir. İbn Haldun'un doğru olarak yorumlanmasıyla ilgili bir diğer sorun, düşünürün metodunun yeterli bir biçimde ele alınmamış olmasıdır; İbn Haldun'un düşüncesinin ayrılmaz bir parçası olan metodu, gereğince kavranmadıkça, toplum ve siyaset üzerindeki fikirlerinin tahlili sınırlı ve eksik kalmaktadır.

İkinci bölümde İbn Haldun'un eserindeki metodolojik - epistemolojik temellerin açıklığa kavuşturulmasına çalışılmaktadır. İbn Haldun, bir yandan, bir sosyal bilim kurmak için sırf aklın yetersiz olduğunu belirtmekte, filozofları sırf akla dayanmış olmaları dolayısıyla eleştirmekte; öte yandan dinsel inancın «naklî ilim»ler olarak ayrı bir alan içerisinde irdelenmesi gerektiğine işaret ederek Şariat ilimlerini mevcut aklî ilimlerin dışında bırakmaktadır. Düşünür, böylelikle, «aklî ilim» - «naklî ilim» ayrımıyla tabiî ilimleri teolojiden ayırmakta, ayrıca, kendi gerçek bilimsel uğraşısı için gerek felsefeden, gerekse teolojiden bağımsız bir alan açmaktadır.

İbn Haldun, kritik yordamla benimsediği ve gözlemleriyle edindiği verileri kullanarak gerçekliğe dayanan bir rasyonalizm geliştirmekte; tarihsel sürecin diyalektik ve determinist bir gidişle oluştuğunu kendi terimleriyle belirtmekte, bu tarihsel kavrayışı maddî temellere oturtmaktadır. Ekonomik ilişkileri, özellikle üretim ilişkilerini toplumların gelişme ve değişmesindeki

belirleyici faktör olarak görmesi, İbn Haldun'un sosyal - siyasal düşüncesinin maddî temellerini oluşturmaktadır. Düşünür, özellikle, bedevî ve hazerî üretim tarzlarını ele almakta, bir üretim tarzından diğerine geçişin dinamiğini tahlil etmektedir. Ancak bu durum, İbn Haldun'un üstyapısal konuları ihmâl ettiği anlamına gelmez. Aksine, düşünürün temel amacı, sosyal bütünlüğü olan yapılar arasındaki karşılıklı ilişkilerin mahiyetini açığa çıkarmaktır. Böyle bir çerçeve içerisinde, siyasal yapının önemli rolü özellikle vurgulanmaktadır.

Üçüncü bölümde İbn Haldun'un sosyal - siyasal teorisinin «insan» faktörünü oluşturan asabiyyet kavramı incelenmektedir. Öncelikle, İbn Haldun'un «bedevîlik» (bedavet) kavramına özel bir anlam yüklediği ve bu kavramı hazerîlik öncesi toplum biçimlerini karşılamak üzere göçebelikten daha kapsamlı bir içerikle kullandığı belirtilmektedir. Gerçekten de, İbn Haldun, bedevîlik'i insanlık tarihinin - sosyolojik anlamda - «barbarlık» aşamasıyla eş tutmaktadır. Öte yandan, İbn Haldun «hazerîlik»i (hazaret) yerleşiklik anlamında değil, «uygar» hayatı karşılar biçimde kullanmaktadır. Böylece, bedevîlik ve hazerîlik, «barbarlık» ve «uygarlık»ı karşılayan bir görünümde; bu açıdan bakıldığında asabiyyet, «barbar» toplum biçimlerinin aksiyon tarzıdır. Bu bakımdan, «duygu» olduğu yolundaki yaygın kanaatin aksine asabiyyet, eşitlikçi toplum temeli üzerinde insanları dayanışma grubu halinde bağlayan bir aksiyon tarzıdır. İbn Haldun, değişme açısından, asabiyyeti devlet kurulmasındaki temel olarak görmektedir. Diğer bir deyişle, «barbarlık»ın «riyaset» örgütlenmesinden, «uygarlık»ın «hükme» dayalı devletine geçiş asabiyyetle gerçekleşmektedir.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde «mülk» kavramı incelenmektedir. İbn Haldun, mülk kavramını fikir düzeyinde tahlil edilecek bir zihnî tasavvur olarak geliştirmiş değildir; düşünüre göre mülkün, mahiyeti gereği, köken ve sosyolojik temellerinin tahlil edilmesi gerekmektedir. İbn Haldun'a göre devlet, «uygarlık»ın siyasal birimidir. Devletin ortaya çıkışı bedevî hayattan hazerîlik'e geçişin belirtisidir; bu geçişle birlikte, eski bedevî şeflerinin hükümdarlığı ele geçirip mutlak tekелci bir yönetime kaymaları süreci içerisinde, askerî - demokratik nitelikteki bedevîlik'in askerî yönü ağır basar ve demokratik niteliği kaybolur. Dolayısıyla, devlet temelde, güç - şiddet (kahr) üzerine kuruludur, rızaya dayanmaz. Ekonomik gelişme, sosyal farklılaşma, bayındırlığın artması yöneticilerin lüks ve ısrafa kayması devletin ortaya çıkmasıyla belirir. İbn Haldun, akla dayalı «mülk siyasî» yönetiminin tiranlığa yönelen «mülk tabîî» yönetiminden farkını ortaya koyarak devlet çeşitlerini yada siyasal rejimleri ayırmasına rağmen, sözkonusu rejimlerin her ikisinin de temelde güç - şiddet'e dayandığını belirtmektedir.

Özetle, *Mukaddime* boyunca görülebileceği üzere, İbn Haldun'un İs-

lâm dünyasının özelliklerini tamamıyla kavramış ve daha evrensel plânda sosyal - siyasal gerçekliğin izini yakalamış olması, kendisini sosyal düzenlerin yapı ve dinamiklerini derinliğine araştıran evrensel nitelikte bir düşünür düzeyine ulaştırmaktadır. İbn Haldun'un siyaset sosyolojisi alanına öncü olarak getirdiği boyutlar arasında, üretim ilişkilerinin bütünleşme ve değişimdeki önemli bir faktör olduğuna dikkati çekmesi, «Doğu» toplumlarının ve bu toplumların gelişmesinin anlaşılmasında ticaretin ve ticaret yollarının önemini kavramış bulunması, «Doğu» siyasal hayatındaki müstebit yapıyı vurgulaması belirtilebilir.

THE METHOD AND POLITICAL THEORY OF IBN KHALDÛN

(A Summary)

Dr. Ümit Hassan

In the first party of this study a survey is made of the variety of interpretive conclusions that have been drawn from Ibn Khaldûn's social and political philosophy. A - priori judgments aside, the variety in evaluation of Ibn Khaldûn's work and the misleading judgments on which they are based appear to stem from a common source. Most of the commentators of the *Muqaddima* emphasize an aspect of this rather voluminous study and ignore the interconnection among the parts which constitute the whole. Another problem with commentary on Ibn Khaldûn is the inadequate attention that has been paid to this methodology: without a firm grasp of his methodology, that is an integral part of his philosophy, an analysis of his ideas on politics and society remains of necessity narrow and partial.

Thus in the the second part of this study an attempt is made to understand the methodological - epistemological underpinnings of Ibn Khaldûn's work. On the one hand, Ibn Khaldûn finds pure reason to be inadequate in constructing a social science, hence he criticizes philosophers for relying on reason alone; on the other hand, faith, he contends, is the subject matter of transmitted (*naqliyya*) «sciences» based on Koran and the traditions, and therefore remains outside the purview of the sciences. Thus while he separates sciences from theology, he prepares, at the same time, a field independent of both philosophy (*falsafiyya*) and theology.

His scientific method relies on a critical approach that combines observation and reason, a sort of «rational realism», which takes a dialectical and determinist view of history, and grounds that history on material foundations. The emphasis he puts on economic, particularly production relations, as the

dominant factor of social order and change constitutes the material sub-structure of his social and political philosophy. He examines, in particular, the modes of production that are characteristic of different forms of social life (*badâwa* and *hadâra*) and attempts to analyze the dynamics of transformations from one mode to the other. This does not mean, however, that the superstructural instances are ignored by Ibn Khaldûn. On the contrary, his goal is to specify the nature of the interplay among the structures that comprise a social whole. Within such a framework the significant role of the political structure is especially underlined.

In the third part, we examine the concept of *asabiyya* which constitutes the «human» dimension of Ibn Khaldûn's socio-political theory. First, it is emphasized that Ibn Khaldûn attributes a special meaning to the concept of *badâwa* and means by it something much more comprehensive than nomadism, including in it the structures common to all pre-*hadâra* social formations. He uses, in fact, the concept in a sense that is coeval with the «barbarism» stage of human history. By *hadâra*, on the other hand, he does not mean simply the settled forms of social life, but «civilized» life in general. Thus *badâwa* and *hadâra* appear to stand for «barbarism» and «civilization»; and when viewed within this perspective *asabiyya* becomes the mode of action that is common to «barbaric» social forms. *Asabiyya*, then, contrary to popular opinion, is not simply a state of feeling but a mode of action as well which binds men into a solidarity group on an egalitarian basis. From the viewpoint of change, Ibn Khaldûn considers *asabiyya* to be the foundation upon which the state arises. Put differently, it is *asabiyya* that makes possible the transition from «barbarism» marked by *ri'asa* to the state undergirded by *hukm*.

In the fourth part, we examine the concept of *mulk*. Ibn Khaldûn develops the notion of *mulk* not from an ideational viewpoint (in which the state is analyzed at the level of a real idea but in the context of its origins and sociological underpinnings). The state, for Ibn Khaldûn, is the political unit of «civilization.» Its emergence marks the transition from *badâwi* forms of social life to *hadâra*; and, which such transition the military democratic balance of *badâwa* is tipped in favor of militarism when former *badâwi* chiefs appropriate rulership as an exclusive monopoly. At bottom, therefore the state rests on force (Qahr), not on consent. And once the state comes into being it serves as the basis of specialization, economic development, the maintenance of public works, and the high consumption of ruling elites. Although Ibn Khaldûn makes, an explicit distinction between two types of states, or political regimes. One a *mulk siyasî* legitimized in terms of reason, the other a *mulk tabi'î* characterized as tyranny, he

finds both states to be essentially resting on force.

In sum, Ibn Khaldûn's firm understanding of the Islamic world, his grasp of political and social reality on a more universal level, that are apparent throughout the *Muqaddima*, give him the status of a universal thinker with penetrating insight into the structures and dynamics of past and present social orders. Among the many contributions which he made to political sociology we could cite perhaps the attention he drew to the relations of production as a significant factor of integration and change, the importance of trade and trade routes which he appears to have recognized in the understanding of «Eastern» societies and their development, and the emphasis which he puts on the «despotic» structure of «Eastern» political life. In short, a «reading» of Ibn Khaldûn, I believe, could provide enormously fruitful for the contemporary social scientists interested in historical social formations and their transformations.